

“Plikt, dygd eller nytta? Samtida reflektioner kring arkitekturens etiska dimension”

Slutrapport 2025-01-15

Jessica Norberg – Projekt ARQ 2:2021

Sammanfattning

Med drygt tio års erfarenhet som praktiserande arkitekt inom Stockholms bostadssektor och inspirerad av studier i moralfilosofi bjöd jag in ett antal arkitekter till samtal kring arkitekturens etiska dimension. Ambitionen med samtalen var att stimulera till reflektion utanför de traditionellt yrkesetiska ramarna med hjälp av intervjufrågor av varierande komplexitet och ledande karaktär, delvis förankrade i moralfilosofiska frågeställningar. De medverkande har anonymiserats med befattningsrelaterade alias Ansvarig arkitekt, Chefsarkitekt, Delägare, Egen företagare, Grundare, Handläggare och Landskapsarkitekt. Samtliga är praktiserande arkitekter i Stockholmsområdet huvudsakligen inom bostadssektorn och med över tio års yrkeserfarenhet. Intervjuare och informanter hade med andra ord gemensamma referensramar vilket bidrog till en viss förtrolighet.

De inspelade samtalen tog plats under våren 2022 enligt semistrukturerat intervjuformat om 45–60 minuter som styrdes av ett frågemanus. Informanterna var upplysta på förhand om övergripande teman som skulle dyka upp. Vissa frågor ställdes till samtliga informanter medan samtalsriktningen fick avgöra förekomsten av andra. Situationer som upplevdes särskilt problematiska dök som regel upp under fler än en intervju. De medverkande fick inledningsvis beskriva och reflektera över specifika etiska dilemman de ställts inför i tjänsten, hur de bemött dessa och vilket utrymme eller skyldighet arkitekter har att tacka nej till orimliga uppdrag. Den irländska filosofen Philip Pettits begrepp ”frihet som icke-dominans” väckte tankar kring ett uppdrags reella begränsningar. Flera av informanterna beskrev projektprocessen som ett spel mellan beställare, arkitekt och kommun där arkitekten som är kontraktbunden till beställaren kan liera sig med projektansvariga hos kommunen för att driva igenom lösningar som av olika anledningar motarbetas av beställaren. En annan fråga som lyftes var hur arkitekten kan eller bör förhålla sig till den framtida brukaren, denna löst definierade men ytterst betydelsefulla aktör i

designprocessen. Arkitekten utgår ofta ifrån sig själv som en slags allmänmänsklig representant men bortser därmed från grundläggande skillnader i sociala förutsättningar. Klassfrågan uppfattades av informanterna som ständigt närvarande i dagens bostadsplanering. Gestaltning av gemensamma miljöer och arkitektens möjligheter att influera beteendemönster – debatterat inom samtidspolitiken och filosofin under samlingsbegreppet *nudging* – ställde sig de flesta skeptiska till, ofta med hänvisning till behovet av tomrum inom stadsplanering för att stimulera naturlig utveckling. Att påverka beteende med arkitektur ansågs inte heller vara särskilt effektivt i praktiken. Klimatkrisen och arkitektens ansvar i den gröna omställningen uppfattades generellt som den mest akuta samhällsfrågan; majoriteten uttryckte en nedslående resignation inför de tidskrävande men tandlösa certifieringsprocesser som tycktes symptomatiska för branschens oförmåga eller ovilja att ta sig an vår tids stora ödesfråga.

Den praktiska, erfarenhetsbaserade kunskapen *fronesis* utgör inom Aristoteles etik den yttersta dygden, mot vilken människan bör sträva för att nå själslig blomstring, eller *eudaimonia*. Den amerikanska filosofen och organisationsteoretikern Donald Schön har beskrivit designers specifika praktiska kunskap som ”reflektion-i-handling”, en slags undflyende tillstånd i skapandet som de flesta kände igen sig i. På frågan om vad ”poängen” med arkitektur är – en medvetet långsökt parafra på den amerikanska filosofen Elizabeth Andersons berömda essä om jämställdhet – återvände ändå de flesta till nyttoperspektivet, om arkitektens bidrag till det gemensamma. För några låg Le Corbusier’s påstående att arkitekturens främsta uppgift är att beröra oss nära till hands, rumsskapande var en annan förmåga som dök upp i flera svar.

Den kanadensiska filosofen Mark Kingwell uppmärksammar i sin bok om arkitektur och etik från 2021 det speciella utrymme som mejslades ut för reflektioner kring den egna praktiken under pandemins nedstängning av samhället. Att samtalen tog plats under våren 2022 då försiktigheter som handsprit och säkert avstånd fortfarande ansågs självklara var säkerligen gynnsamt i den bemärkelsen. Den ekonomiska kontexten är också viktig att beakta. Marknadens återhämtning efter pandemin försvårades ytterligare med Rysslands invasion av Ukraina i februari 2022 – ett orosmoln som i sig var högst påtagligt under intervjuerna – och mot slutet av året var den svenska inflationen uppe i 10 procent. Byggprojekt bromsade in med bostadssektorn som särskilt utsatt. Konkurer och uppsägningar präglade arkitektbranschen under 2023 och arbetslösheten fortsatte att stiga under större delen av 2024. Våren 2022 när samtalen ägde rum bestod emellertid de ekonomiska konsekvenserna för byggbranschen ännu av dystra prognoser

snarare än krass verklighet. Samtalen målar upp en bild av en bransch i ideologisk kris, som föregick den ekonomiska. Uppgivenheten kring sakernas tillstånd löper som en röd tråd genom intervjuerna. Den paus vi nu ser i produktionen för svenska bostadsbyggare som under 2010-talet nådde oanade vinsthöjder, må av optimisten tolkas som ett nödvändigt ont för att möjliggöra nödvändiga strukturella justeringar.

Utöver att identifiera utmaningar samtida arkitekter bemöter inom yrket, erbjuder det sammanställda intervjuunderlaget en inblick i de resonemang som driver designprocessen framåt. I synnerhet mot bakgrund av den snabba utvecklingen av AI-verktyg har det blivit alltmer angeläget för arkitekter att kunna artikulera och försvara sin unika ställning i byggprocessen. Det transkriberade och redigerade underlaget har delats med Sveriges Arkitekters etiska nämnd med hopp om att bidra till en ökad medvetenhet och kunskap om arkitekturens etiska dimension. Diskussion med potentiella distributörer pågår.

Forskningen om praktisk kunskap inom främst kontaktyrkena som bedrivs av Centrum för Praktisk Kunskap (CPK) vid Södertörns Högskola har varit vägledande i projektet. Särskilt tack till verksamma vid CPK Eva Schwartz som agerade bollplank i tidigt skede och Jonna Lappalainen som gav av sin tid under redigeringen och möjliggjorde färdigställande av rapport. Tack även till Identity Works på Kungsgatan i Stockholm som bistod med fantastiska lokaler och gästfrihet, Vanja Hermele och Tova Rudin för kvalificerad rådgivning samt till ARQ genom Marja Lundgren för uppmuntran och inte minst finansiering. Tack framför allt till mina informanter för tid, tankar, engagemang och förtroende.

Nyckelreferenser

- Anderson, Elizabeth (1999). "What is the point of equality?" i *Ethics*, Vol. 109, No. 2.
- Gunnarsson, Martin (red) (2019). *Att utforska praktisk kunskap*. Huddinge: Södertörns Högskola.
- Hjertström Lappalainen, Jonna (red) (2015). *Klassiska texter om praktisk kunskap*. Huddinge: Södertörns Högskola.
- Kingwell, Mark (2021). *The Ethics of Architecture*. Oxford University Press.
- Kvale, Steinar (2014[1997]). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Pettit, Philip (1996). "Freedom as Antipower" i *Ethics*, vol. 106, no. 3.
- Schön, Donald A (2003[1983]). *The Reflective Practitioner*. Aldershot: Ashgate Publ.